

Wetsvoorstel strafbaarstelling verheerlijken van terrorisme en openbare steunbetuiging aan terroristische organisaties

Reageren op consultatie

Mijn opmerkingen over de bedoelde wet:

De democratie sterft in stilte: Over sluipende afbraak, vage wetten en het gevaar van symbolische repressie

Wie aan het einde van een democratie denkt, ziet vaak het beeld van een dramatische coup: tanks in de straten, kranten verboden, leiders in ballingschap. Maar in de moderne tijd sterven democratieën zelden met een knal. Ze imploderen van binnenuit. Het gebouw blijft staan, de vlag wappert, de verkiezingen gaan door, maar het fundament brokkelt langzaam af.

In Nederland is er nu zelfs een wetsvoorstel in omloop dat het ‘verheerlijken van terrorisme’ strafbaar wil maken. Het klinkt daadkrachtig, maar de vage formuleringen en de ruimte voor selectieve handhaving zijn juist voorbeelden van hoe de afbraak kan beginnen: niet met geweld, maar met kleine verschuivingen in wet en norm. In de paragraaf ‘Het gevaar in eigen land’ in dit essay ga ik hier dieper op in.

“Met deze wet schuift Nederland op van het vervolgen van daden naar het controleren van gedachten.”

Het gebouw blijft staan, de vlag wappert, de verkiezingen gaan door, maar het fundament die de wortels bijeenhouden brokkelt langzaam af. Dit proces, vaak aangeduid als democratic backsliding of democratische erosie, is een subtiele maar systematische ondermijning van democratische principes, zoals beschreven door politicologen zoals Levitsky en Ziblatt (2018) en Bermeo (2016). Deze analyse bouwt voort op hun werk en andere academische inzichten om het fenomeen te duiden.

Het proces van binnenuit

Een imploderende democratie wordt meestal niet vernietigd door externe vijanden, maar door actoren die via het democratische proces zelf aan de macht zijn gekomen. Dit fenomeen, dat Huq en Ginsburg (2018) omschrijven als constitutional retrogression, kenmerkt zich door een geleidelijke uitholling van checks and balances binnen het systeem. Deze actoren hebben geen baat bij openlijke afschaffing van de democratie; het is effectiever om de façade van democratische legitimiteit in stand te houden. Zoals Levitsky en Ziblatt (2018) betogen, worden democratische normen, zoals wederzijdse tolerantie en institutionele terughoudendheid, stilnetjes geschonden, terwijl de formele structuren intact blijven. Het parlement vergadert nog, kranten verschijnen, partijen voeren campagne, maar de inhoud van deze instituties wordt uitgehold.

De sluipende methoden

Het recept voor democratische erosie is zelden spectaculair, maar volgt een herkenbaar patroon (Bermeo, 2016):

1. Verzwakking van onafhankelijke instituties. Rechters worden benoemd op basis van loyaliteit in plaats van verdienste, zoals gezien in Polen onder de PiS-regering, waar de rechterlijke macht werd gepolitiseerd (Sadurski, 2019). Media worden overgenomen door bevriende oligarchen, zoals in Hongarije, waar 90% van de media in handen is van regeringsgezinde eigenaars (Reporters Without

Borders, 2023). Toezichthouders verliezen hun onafhankelijkheid, zoals in Turkije, waar de mediawaakhond RTÜK wordt gebruikt om kritische stemmen te censureren.

2. Verandering van de spelregels. Kiesdistricten worden herschikt (gerrymandering), kiesdrempels verhoogd, of kieswetten aangepast om de zittende macht te bevoordelen. In Venezuela manipuleerde het Maduro-regime verkiezingsprocedures om oppositiepartijen uit te sluiten (Corrales, 2020). In Hongarije werd de kieswet herschreven om Orbán's Fidesz-partij structureel te bevoordelen (Scheppelle, 2018).

3. Polarisatie van de samenleving. Door tegenstanders als 'vijanden van het volk' te framen, wordt kritiek gelijkgesteld aan verraad. Dit zien we in de retoriek van populistische leiders zoals Erdoğan, die opposanten als terroristen bestempelt (Yilmaz & Turner, 2019). Compromissen, die Dahl (1971) omschrijft als de kern van democratisch pluralisme, worden onmogelijk gemaakt door een giftige politieke cultuur.

4. Legitimatie door verkiezingen. Machtsgrepen worden verpakt als een 'mandaat van het volk', zelfs als verkiezingen niet langer vrij of eerlijk zijn. Dit concept, dat Schedler (2002) electoral authoritarianism noemt, zien we in landen als Rusland, waar Poetin's regime verkiezingen gebruikt om autoritaire controle te legitimeren.

Voorbeelden uit de moderne geschiedenis

Het patroon is historisch en contemporair herkenbaar. De Weimarrepubliek (1919-1933) illustreert hoe Adolf Hitler via legale kanalen de democratie ontmantelde door de Reichstag te marginaliseren en de rechtsstaat te ondermijnen (Shirer, 1960). In de moderne tijd biedt Hongarije een schoolvoorbeeld van illiberale democratie, waar Viktor Orbán sinds 2010 systematisch de rechterlijke macht, media en academische instellingen heeft geknecht (Kelemen, 2020). In Venezuela transformeerde het Chávez- en Maduro-regime verkiezingen tot een façade, waarbij oppositiepartijen werden uitgesloten en staatsmiddelen werden misbruikt (Corrales, 2020). In Turkije heeft Recep Tayyip Erdoğan sinds de mislukte coup van 2016 de scheiding der machten vrijwel volledig ontmanteld, met een grondwetwijziging die de presidentiële macht centraliseerde (Esen & Gumuscu, 2017). In al deze gevallen was er geen enkel moment waarop de democratie abrupt eindigde; de erosie was een proces, pas achteraf duidelijk zichtbaar.

Het gevaar in eigen land

Het gevaar zit niet alleen in verre landen, maar ook in subtiele veranderingen dicht bij huis. Het recente wetsvoorstel om het 'verheerlijken van terrorisme' strafbaar te stellen is daar een voorbeeld van. Op papier lijkt het bescherming te bieden, maar de kernbegrippen zijn vaag en open voor interpretatie. Journalistiek, kunst, politieke kritiek, zelfs historische reflectie, zouden onbedoeld strafbaar kunnen worden. Daarmee schuift de focus op van het bestraffen van daden naar het controleren van gedachten en woorden. Het past in het patroon van een imploderende democratie: de vorm van de rechtsstaat blijft, maar de inhoud verdwijnt.

De rol van collectieve verantwoordelijkheid

Een imploderende democratie is geen natuurverschijnsel, maar een gevolg van collectieve keuzes en passiviteit. Zoals Tocqueville (1835) al waarschuwde, hangt de vitaliteit van een democratie af van de actieve deelname van haar burgers. Levitsky en Ziblatt (2018) benadrukken dat democratische normen alleen standhouden als politieke actoren bereid zijn deze te verdedigen, zelfs tegen hun eigen kortetermijnbelangen. Dit vereist waakzaamheid, open debat en een bereidheid om imperfecte instituties te beschermen. De paradox is dat democratieën vaak pas gewaardeerd worden wanneer ze op het punt staan verloren te gaan.

De dreiging van een gedachtenpolitie

Het wetsvoorstel om het ‘verheerlijken van terrorisme’ strafbaar te stellen is meer dan een juridisch detail: het schuift de grens van ons strafrecht op van daden naar gedachten. Het creëert een klimaat waarin journalistiek, kunst en politieke kritiek onder verdenking komen. Zo ontstaat langzaam een gedachtenpolitie, niet met laarzen en sirenes, maar met vage wetten en selectieve handhaving. Juist nu is het aan juristen om op te staan. Niet om later te zeggen dat zij het zagen aankomen, maar om nu te voorkomen dat de vrijheid van meningsuiting wordt gereduceerd tot wat politiek wenselijk is. In een gezonde rechtsstaat bewaakt het recht de vrijheid; in een imploderende democratie bewaakt de macht het denken. Arendt analyseert totalitaire regimes en de manier waarop zij controle uitoefenen, ook op het niveau van gedachten en ideologie. Zij waarschuwt hoe ideologische zuiverheid leidt tot repressie van afwijkende meningen.

Aanvulling: De rol van technologie en globalisering

Moderne democratische erosie wordt versterkt door technologische en mondiale dynamieken. Sociale media en digitale propaganda, zoals gezien in de campagnes van populistische leiders wereldwijd, versterken polarisatie en verspreiden desinformatie (Bennett & Livingston, 2018). Globalisering en economische ongelijkheid voeden onvrede, die autoritaire populistten exploiteren door ‘het volk’ tegen ‘de elite’ op te zetten (Rodrik, 2018). Deze factoren versnellen de erosie van democratische normen, omdat ze het vertrouwen in instituties verder ondermijnen.

Conclusie

De implosie van een democratie is een sluipend proces, gedreven door interne actoren die democratische mechanismen misbruiken om de democratie zelf te ontmantelen. Het is een waarschuwing dat democratie geen zelfonderhoudend systeem is; ze vereist actieve bescherming. Zoals Popper (1945) stelde, is een open samenleving kwetsbaar voor haar eigen tolerantie jegens intolerantie. De vraag is niet alleen hoe we democratische erosie herkennen, maar ook hoe we de moed vinden om haar te stoppen voordat het plafond instort.

In Nederland, vaak gezien als een bastion van democratische stabiliteit, is het risico op erosie niet denkbeeldig. De Nederlandse democratie steunt op sterke instituties, een traditie van consensuspolitiek en een relatief hoog vertrouwen in de overheid (Bovens & Wille, 2017). Toch zijn er waarschuwingssignalen. De opkomst van populistische retoriek, zoals het framen van migranten of ‘de elite’ als bedreiging voor ‘het volk’, voedt polarisatie en ondermijnt de cultuur van compromis die de polderdemocratie kenmerkt (De Vries, 2018). Daarnaast kan de toenemende druk op onafhankelijke instituties, zoals publieke omroepen of de rechterlijke macht, door politieke actoren of publieke opinie subtiele scheuren veroorzaken. De toeslagenaffaire (2020-2021) toonde al hoe institutioneel falen en gebrek aan transparantie het vertrouwen in de democratie kunnen schaden (Van der Walle & Raaphorst, 2023). Hoewel Nederland nog ver verwijderd is van een Hongaars of Turks scenario, leert de geschiedenis dat geen democratie immuun is. Waakzaamheid en actieve verdediging van democratische normen zijn essentieel, ook in een ogenschijnlijk stabiel land als Nederland. Misschien is de grootste paradox wel dat we een democratie pas echt verliezen op het moment dat we besluiten dat zij het vechten niet meer waard is.

“Het gevaar begint niet bij tanks op straat, maar bij regels die we te achteloos accepteren.”

Marcel Kolder

James Stewartstraat 258, 1325 JN Almere

Mail: info@marcelkolder.nl mobiel 0616468441

Academische referenties

- Arendt, Hannah, *The Origins of Totalitarianism* (1951).
- Bennett, W. L., & Livingston, S. (2018). The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions. *European Journal of Communication*, 33(2), 122-139.
- Bermeo, N. (2016). On democratic backsliding. *Journal of Democracy*, 27(1), 5-19.
- Bovens, M., & Wille, A. (2017). *Diplomademocratie: Over de spanning tussen meritocratie en democratie*. Amsterdam University Press.
- Corrales, J. (2020). Authoritarian survival: Venezuela's path to electoral authoritarianism. *Journal of Latin American Studies*, 52(3), 429-453.
- Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: Participation and opposition*. Yale University Press.
- De Vries, C. E. (2018). *Euroscepticism and the future of European integration*. Oxford University Press.
- Esen, B., & Gumuscu, S. (2017). Turkey: How the coup failed and what followed. *Journal of Democracy*, 28(1), 59-71.
- Huq, A., & Ginsburg, T. (2018). How to lose a constitutional democracy. *UCLA Law Review*, 65, 78-169.
- Kelemen, R. D. (2020). The European Union's authoritarian equilibrium. *Journal of European Public Policy*, 27(3), 481-499.
- Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). *How democracies die*. Crown Publishing.
- Mounk, Y. (2018). *The people vs. democracy: Why our freedom is in danger and how to save it*. Harvard University Press.
- Poppe, K. (1945). *The open society and its enemies*. Routledge.
- Przeworski, A. (1991). *Democracy and the market: Political and economic reforms in Eastern Europe and Latin America*. Cambridge University Press.
- Reporters Without Borders. (2023). *World Press Freedom Index 2023*.
- Sadurski, W. (2019). *Poland's constitutional breakdown*. Oxford University Press.
- Schedler, A. (2002). The menu of manipulation. *Journal of Democracy*, 13(2), 36-50.
- Scheppele, K. L. (2018). Autocratic legalism. *University of Chicago Law Review*, 85, 545-583.
- Shirer, W. L. (1960). *The rise and fall of the Third Reich*. Simon & Schuster.
- Tocqueville, A. de. (1835). *Democracy in America*.
- Van der Walle, S., & Raaphorst, N. (2023). Trust and distrust in the Dutch welfare scandal. *Public Administration Review*, 83(4), 765-780.
- Yilmaz, I., & Turner, J. (2019). Populism and authoritarianism in Turkey. *Third World Quarterly*, 40(12), 2236-2253.